

RHETORICA SCANDINAVICA A

TIDSKRIFT FÖR SKANDINAVISK RETORIKFORSKNING

e-artikel:

Gérard Genette: Den begränsade retorik

RHETORICA SCANDINAVICA Nr. 7 - 1998

Version 2006-06

Se

[www.rhetorforlag.se/rhetorica/e]
för senaste version

© Rhetor förlag AB 2006

Denna e-artikel är enbart för privat bruk.

Dokumentet får inte tillhandahållas eller distribueras
utan förlagets skriftliga tillstånd.

Om Rhetorica Scandinavica och e-artiklar:

www.rhetorforlag.se

KLASSIKEREN: INTRODUKTION

1960'ernes franske strukturalister og semiologer arbejdede ofte med problemstillinger i grænselandet mellem semiotik og retorik. En del af dette arbejde blev opsummeret i 1970, i et temanummer af tidsskriftet *Communications* (nr. 16) med titlen "Recherches Rhétoriques". Redaktøren, folkloristen Claude Bremond skriver i indledningen til nummeret at denne semiologisk orienterede fornyelse af de retoriske studier "i øjeblikket koncentrerer sig om en privilegeret sektor inden for den gamle *ars persuandi*, nemlig figurteorien". Og han tilføjer så: "Af den traditionelle retoriks fire eller fem dele er det kun *elocutio* som oplever en veritabel opblomstring"; det er svært at afgøre om "*inventio, dispositio, actio, memoria* for altid har forladt vores intellektuelle horisont", eller om disse dele måske "bare venter på at det bliver deres tur til at vende tilbage".

Periodens (og semiologiens) retorik var altså, som det fremgår, en ganske beskåret, reduceret retorik – i hvert fald målt i forhold til 'den gamle retorik', den traditionelle lærebygning. Men i *Communications* nr. 16 var der faktisk to bidrag, de to sidste i nummeret, som forholdt sig direkte og kritisk til denne reduktion. Det ene var Roland Barthes lange, stofrige artikel om "Den gamle Retorik"¹: et stort anlagt, pædagogisk forsøg på dels at fremstille den retoriske tradition i hele dens historiske bredde, dels at foretage en strukturalistisk tolkning af den samlede doktrin, primært således som den kommer til udtryk i Aristoteles' og Quintillians skrifter. Den anden artikel var skrevet af litteraturteoretikeren Gérard Genette og handlede om "Den begrænsede retorik". Det er denne artikel der er *Klassikeren* i dette nummer af *Rhetorica Scandinavica*: ikke en retorisk *Urtext*, heller

ikke en tekst der har spillet en afgørende rolle i retorikken historiske udvikling, men en 'moderne klassiker', en mønstergyldig fremstilling af de konflikter der opstår i mødet mellem 'den gamle retorik' og den moderne, semiotisk orienterede tekst- og litteraturteori.

I sin fremstilling af 'den gamle retoriks' historie fremhævede Barthes hvordan retorikkens omfattende lærebygning langsomt skrumpede ind indtil den til sidst endte som poetik (under klassicismen) og stilistik (ved indgangen til vort århundrede). Genette tager i sin artikel denne tråd op: han gennemgår indledningsvis indskrumpningens sidste faser som han følger helt frem til 1950'erne, til Roman Jakobsons berømte, lingvistisk funderede omorganisering af figurlæren der mandede ud i den autoritative etablering af hvad Genette ironisk omtaler som "vores egen moderne retoriks to uerstattelige porcelænshunde: Metafor og Metonymi".

Og her, hvor historien er ført op til Genettes egen samtid, her hvor hele retorikkens omfattende lærebygning er forsvundet fra den intellektuelle horisont og der kun er en enkel dikotomi tilbage, en lille, skrøbelig ruin bestående af to supertroper, her er det så at Genette sætter sin egentlige kritik ind. Mens Barthes med sin artikel så at sige forsøgte at modvirke reduktionen og ophæve begrænsningen ved at demonstrere at retorikken er langt mere end denne lille rest *elocutio*, der tager Genette direkte udgangspunkt i samtidens forestillinger om, og fremstillinger af, hvad en figurlære er for noget – og demonstrerer at 'den nye retorik' står i et ganske problematisk forhold til det der hævdes at være udgangspunktet, altså *elocutio*-delen af den oprindelige lærebygning. Artiklen udvikler sig på denne måde til at blive et skarpt og kritisk opgør med begrænsningerne i den allerede i udgangspunktet begrænsede retorik, og den gennemgående pointe i hans kritik er at den-

¹ Artiklen er oversat til dansk i *Kultur&Klasse*, nr. 84, 1997, hvor der også er en indledning om Barthes' syn på forholdet mellem retorik og semiotik.

ne moderne version af retorikken ikke alene repræsenterer en forvrejning i forhold til traditionen, den er også utilstrækkelig i forhold til de litterære objekter den foregiver at beskrive.

Kritikken udfoldes i fire tempi. Genette tager udgangspunkt i den moderne absolutering af metonymi/metafor-parret, og viser først hvordan metonymien med tiden har slugt alle andre nærhedsforbindelser, hvilket blandt andet har ført til forskellige problematiske opfattelser af forholdet mellem metonymi og synekdoke. Derefter analyserer han den moderne metaforforståelse på tilsvarende måde; i dette afsnit fokuseres der på historien om hvordan metaforen med tiden har fortrængt en række andre termer i den moderne tekstteoretiske diskurs, hvilket blandt andet har ført til at der er mange analogi-figurer som ikke kan analyseres på en adækvat måde. Tredje fase i kritikken handler om metaforens absolutering, om den moderne tendens til at ophøje metaforen til 'figurernes figur', et moment der udfoldes i fjerde fase med eksempler på hvordan begreber som 'billede' og 'symbol' mere og mere er blevet drejet i retning af det analogiske. Gennem alle faser af artiklen demonstrerer han de problematiske konsekvenser af de forskellige fortrængninger og absoluteringer, og antyder samtidig en række psykologiske og ideologiske grunde til at begrænsningerne har udviklet sig i netop disse bestemte retninger, at det for eksempel

var metonymien der sejrede over synekdo-ken, metaforen der sejrede over sammenligningen, lighedsforbindelserne der sejrede over nærhedsforbindelserne – og ikke omvendt.

Hele artiklen er, som alle Genettes andre arbejder, præget af en grundlæggende rationalisme. Og af en stædig vilje til rydde op, til at få orden i sagerne, klarhed i terminologien. Genette er først og fremmest en nidkær begrebshygejniker. I løbet af artiklen beskriver han gang på gang hvordan uklare begreber fører til fejlagtige opfattelser og til *confusion* – konfusion, forvekslinger, sammenblandinger. Og påtager sig så selv det nødvendige arbejde med at rede trådene ud og skabe rene linjer. Men den klarhed han tilstræber, bør ikke forveksles med enkelhed. Den gennemgående pointe i artiklen er tværtimod at det er de enkle begrebsdefinitioner, de simple, binære oppositioner og så videre, som fører til konfusion og roderi, mens hans eget projekt, omvendt, går ud på at etablere et klart, præcist begrebsapparat som, netop i kraft af klarheden og præcisionen, er i stand til at fange og fremstille de litterære tekster i al deres kompleksitet. Og ikke blot de litterære tekster – for som han fastslår til allersidst i artiklen, så drejer hele projektet sig til syvende og sidst om at etablere en 'ny retorik', "en retorik som måtte være en diskursernes semiotik. En semiotik for alle diskurser".

Peter Larsen

KLASSIKEREN: DEN BEGRÆNSEDE RETORIK

Af Gerard Genette

Oversættelse ved Peter Larsen

G.C.: For tre-fire år siden var tidsskrifter, artikler og essays fulde af ordet metafor. Nu er moden er skiftet. Metonymi erstatter metafor. J.L.B.: Jeg tror ikke der er meget vundet ved denne forskel.

G.C.: Nej, selvfølgelig ikke.

Georges Charbonnier,
Entretiens avec Jorge Luis Borges

I studieåret 1969-70 udkom der, næsten samtidig, tre tekster af noget ulig størrelse, men med titler som stemte overens på en ganske symptomatisk måde: det drejer sig om Liège-gruppens *Rhétorique générale* [: general retorik]¹ hvis oprindelige titel som bekendt var *Rhétorique généralisée* [: generaliseret retorik], Michel Deguys artikel "Pour une théorie de la figure généralisée" [: bidrag til en teori om den generaliserede figur]² og Jacques Sojchers artikel "La métaphore généralisée" [: den generaliserede metafor].³ Retorik-/figur/metafor: med en pseudo-einsteinsk generalisering som benægtende eller kompensatorisk påskud opridses her (med nogen omtrentlighed) de vigtigste stadier i retorikkens historiske forløb, denne disciplin som op gennem århundrederne uafbrudt har måttet se sit gyldighedsområde, eller i det mindste sit handlingsrum, svinde ind. Aristoteles' *Retorik*

gav sig ikke ud for at være 'generel' (langt mindre 'generaliseret'): den var det simpelt hen, og var det i en sådan grad, med en så omfattende rækkevidde, at der på dette tidspunkt endnu ikke kunne være tale om at give figurteorien speciel omtale; i *Bogen om stil og komposition* (en bog ud af tre) er der kun et par sider om sammenligning og metafor, et snævert område, en provins uden for alfarvej, fortabt i Imperiets uendelighed. Nutildags er vi kommet så langt at vi⁴ bruger betegnelsen *Generel Retorik* om noget som i virkeligheden kun er en afhandling om figurer. Og når vi har så travlt med at 'generalisere', skyldes det tydeligvis at man tidligere har indskrænket feltet for meget: fra Korax frem til vore dage er retorikkens historie en historie om *generaliseret begrænsning*.

Den ligevægt der udmærker den antikke retorik, og som Aristoteles' og, endnu tydeligere, Quintilians skrifter vidner om, begynder tilsyneladende at gå i opløsning i begyndelsen af middelalderen: Først brydes ligevægten mellem den deliberative, den judiciære og den epideiktiske genre: de republikanske

1 Groupe μ (1970).

2 Deguy (1969).

3 Sojcher (1969).

4 Dette vi er ikke en høflig anvendelse af den figur som, med rette, kaldes *communicatio*. Bebrejdelsen, hvis der da i det hele taget er tale om bebrejdelse, er i lige så høj grad rettet mod forfatteren selv som, med det nuværende relative misbrug af begrebet *figur*, ville have svært ved at erklære sig fuldstændig uskyldig. Kritikken i det følgende er en forklædt (og bekvem) form for selvkritik.

Note: Oversat af Peter Larsen efter "La rhétorique restreinte", i: *Communications* 16, Paris 1970.

institutioner dør ud, et forhold som allerede Tacitus fremhævede som en af årsagerne til veltalenhedens forfald,⁵ og resultatet bliver at den deliberative genre forsvinder, og formentlig også den epideiktiske genre eftersom den jo var knyttet til de store begivenheder i det politiske liv: Martianus Capella, og senere Isidor af Sevilla, bemærker disse bortfald: *rhētorica est bene dicendi scientia in civilibus quaestionibus*.⁶ Derefter opløses ligevægten mellem 'delene' (*inventio, dispositio, elocutio*) fordi *trivium*-systemets retorik kommer i klemme mellem grammatik og dialektik og hurtigt indskrænkes til udelukkende at dreje sig om *elocutio*, diskursens ornamenteringer, *colores rhētorici*. Denne situation videreføres i den klassicistiske epoke og accentueres yderligere, specielt i Frankrig og specielt i det 18. århundrede, ved at man ustandselig vælger sine eksempler fra talekunstens litterære korpus (specielt det poetiske): Homer og Vergil (og snart også Racine) erstatter Demosthenes og Cicero, retorikken tenderer mod fortrinsvis at blive et studium af den poetiske *lexis*.

Hvis man skulle nuancere og korrigere⁷ denne temmelig kavaleragtige oversigt, måtte man foretage en omfattende historisk undersøgelse, noget som ligger langt uden for mine muligheder og evner, men hvis omrids Roland Barthes har skitseret i et seminar på École

5 *Dialogus de oratoribus*, xxxvi-xxxvii.

6 Curtius (1956), side 94.

7 I *Rhétorique et littérature*, side 16-17, bestrider A. Kibédi Varga hvad jeg andetsteds har hævdedet, nemlig at den franske klassicistiske retorik først og fremmest var "en retorik om *elocutio*", og hele bogen igennem demonstrerer han faktisk at der var visse af det 17. og det 18. århundredes retorikere som interesserede sig for argumentations- og kompositionsteknikkerne. Det er et spørgsmål om hvor man skal lægge hovedvægten og om relative proportioner, og også om hvilke referencer man vælger: Varga støtter sig på Barry, Legras, Crevier, jeg på Lamy, Dumarsais, Fontanier. Man burde for eksempel systematisk gennemlæse de over hundrede titler som P. Kuentz har samlet (*xviie siècle*, nr. 80-81). For mig virker det også som om de dele der handler om *elocutio*, selv i de tilfælde hvor de ikke er de mest omfattende, allerede i denne periode er de mest levende, de mest originale i forhold til de antikke modeller, og dermed de mest produktive (til trods for at også den gejstlige talekunst tilfører retorikken nyt stof i denne periode). Måske er dette en projektion fra min side? På den anden side er det vand på min mølle når Varga selv nævner at Ramus allerede i det 16. århundrede foreslog at man lagde *inventio* og *dispositio* ind under dialektikken og kun beholdt *elocutio* under retorikken.

Pratique des Hautes Etudes.⁸ I det følgende skal jeg blot fremhæve de sidste etaper i denne bevægelse – dem der markerer overgangen fra den klassicistiske retorik til den moderne neo-retorik – og reflektere over deres betydning.

Den første af disse etaper er udgivelsen af Dumarsais' afhandling *Des Tropes* i 1730. Værket foregiver bestemt ikke at skulle dække hele retorikkens felt, og Encyklopædiens grammatiker anlægger da heller ikke en retorikers synspunkt her, men optræder snarere som lingvist eller, mere præcist, som semantiker (sådan som Bréal senere skulle definere ordet), noget som klart fremgår af undertitlen: "... eller angående de forskellige betydninger som et og samme ord kan have på et og samme sprog". Men i kraft af sin eksistens og sin prestigefulde bidrager værket stærkt til at de retoriske studier ikke blot generelt sætter figurteorien i centrum, men at de også, mere specifikt, fokuserer på meningsfigurerne, det vil sige de figurer "ved hjælp af hvilke man giver et ord en betydning som ikke er dette ords helt rigtige, egentlige betydning"; værket bidrager altså til at modsætningen mellem det *egentlige* og det *figurerede* (som behandles i første dels kapitel VI og VII) kommer i centrum for den retoriske tænkning og bidrager dermed videre til at gøre retorikken til en figurationstænkning, til en slags svingdør hvori det figurerede, defineret som det egentliges andethed, jager det egentlige, defineret som det figureredes andethed – og til i lang tid fremover at fastholde retorikken i denne omhyggeligt konstruerede, svimlende bevægelse.

Intet illustrerer bedre hvordan denne *topologiske reduktion* påvirkede udviklingen af fransk retorik, end Fontanier som, et århundrede senere, roste sig af på én gang at videreføre og afvikle arven fra Dumarsais med en *Aufhebung* som først bar titlen *Commentaire raisonné des Tropes* og senere *Traité général des Figures du Discours*. Fra det synspunkt der interesserer os her, er måden hvorpå Fontanier ' afløser ' Dumarsais faktisk bemærkelsesværdigt tvetydig: på den ene side udvider Fontanier undersøgelsesfeltet igen således at

8 Det akademiske år 1964-65. Se Barthes (1970).

det nu omfatter alle figurer, troper såvel som ikke-troper; men på den anden side genindfører han, med forøget stringens, substitutionskriteriet som grundlag for den tropologiske aktivitet (katakresen udelukkes, den er en ikke-figurativ trope eftersom den ikke er baseret på substitution: i udtrykket *møllens vinger*, for eksempel, står *vinger* ikke i stedet for et oprindeligt ord), og samtidig med at han udvider dette kriterium til at gælde hele det figurale felt (hvilket medfører at den 'såkaldte tankefigur' må udelukkes fordi den ikke udtrykker andet end hvad den siger), tenderer han mod at gøre tropen til model for alle figurer og accentuerer dermed med denne *de jure*-begrundelse endnu en gang den *de facto*-begrænsning som hans forgænger havde påbegyndt. Dumarsais gjorde ikke andet end at fremlægge en afhandling om troperne; Fontanier får gennemtvunget (ved at blive indført som grundbog i det offentlige uddannelsessystem) en afhandling om figurer, troper og "andre ting end troper" (denne terminologiske halten er i sig selv temmelig sigende) hvis *objekt* godt nok er alle figurerne, men hvis grundlæggende *princip* (hvis adgangs- og udelukkelseskriterium) er rent tropologisk.⁹

På denne måde installeres tropen som det paradigmatiske centrum i noget der ikke er andet end en figurteori, men som, i kraft af en særegen og tilsyneladende universel leksikalsk fattigdom, ikke desto mindre fortsat kommer til at bære navnet retorik:¹⁰ et smukt eksempel på en generaliserende synekdoke. Men til denne første bedrift følger Fontanier en anden der stadfæster hans rolle¹¹ som grundlægger af den moderne retorik, eller rettere af den moderne forestilling om retorik, den der drejer sig om tropernes klassificering eller, for at tale samtidigt sproget, om deres *division*, deres opdeling.

9 Jeg henviser her til min indledning til genudgivelsen af Fontaniers *Figures du discours*, 1968.

10 Vi må overvinde denne mangel på den ene eller den anden måde: jeg foreslår derfor at man kalder denne del af retorikken for *figurativ*, et navn som i det mindste ikke er tvetydigt.

11 En symbolsk rolle, bør det understreges, for selvom hans håndbog blev meget brugt i skolesystemet i løbet af det 19. århundrede, så synes hans senere indflydelse at have været lig nul, helt frem til hans nuværende genopstandelse [se note 9]. Der er faktisk nogle som foregiver at tro at genudgivelsen er en klodset pastiche, en mystifikation à la Borges.

Dumarsais havde opstillet en temmelig kaotisk og sine steder redundant liste over 18 troper, en liste som det ikke ville være vanskeligt at forenkle hvis man reducerede dobbeltformerne (ironi/antifrase) og underkategorierne (antonomasi, eufemisme, hypallage) og overførte 'såkaldte troper' som metalepsis, perifrasi og onomatopoetikon til andre klasser. Men i et særligt kapitel,¹² der forunderligt nok ikke fik konsekvenser for hvordan han selv organiserede sin egen oversigt, havde han også antydnet at en "underordning af troperne" var mulig, det vil sige at det var muligt at angive hvilken "rang de bør have i forhold til hinanden". Allerede Vossius havde foreslået et sådant hierarki hvorefter alle troper skulle forholde sig til fire hovedkategorier, "som species til genera": metafor, metonymi, synekdoke og ironi. Dumarsais skitserer en ny reduktion, nemlig at man kan slå synekdoke og metonymi sammen eftersom de begge hviler på en særlig *relation* eller *forbindelse* (plus 'afhængighed' i synekdokens tilfælde) der adskiller sig både fra metaforens *lighed* og fra ironiens *kontrast*: dermed blev alle troper implicit 'underordnet' de tre associative hovedprincipper lighed, nærhed [contiguïté] og opposition. Når det gælder Fontanier, så genrejste han metonymi/synekdoke-distinktionen i dens fulde hierarkiske funktion, men udelukkede så til gengæld ironien fordi den er en 'udtryks'-figur (en trope baseret på flere ord, altså en pseudo-trope), og først og fremmest nøjedes han ikke med blot at 'relatere' alle troper til de tre hovedtyper han havde ladet bestå: han anerkendte ikke andre end netop disse tre, resten var bare roderi, ikke-figurative troper, ikke-tropiske figurer, for slet ikke at tale om ikke-figurative ikke-troper. De eneste troper som er navnet værdigt, er altså (i denne orden) metonymi, synekdoke og metafor. Som man allerede har kunnet forudse, er en addition af de to subtraktioner det eneste der mangler nu – Dumarsais' sammenlægning af metonymi og synekdoke plus Fontaniers forkastelse af ironien – så har man det eksemplariske figurale par, vores egen moderne retoriks to uerstattelige porcelænshunde: Metafor og Metonymi.

12 Dumarsais (1730), II:21.

Hvis jeg ikke tager fejl, indgår denne nye reduktion som en del af den russiske formalismes vulgata fra og med Boris Eikhenbaums arbejde om Anna Akhmatova fra 1923, heri indbefattet ækvivaleringen af metonymi med prosa, metafor med poesi. Reduktionen dukker op igen, med samme ækvivalering, i Jakobsons artikel om Pasternaks prosa fra 1935 og specielt i hans tekst fra 1956 om "Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances" hvori den klassiske opposition analogi/nærhed (der, som man bør erindre, angår *indboldselementerne* i metaforens og metonymiens substitutionsrelation: guld for korn, jern for sværd) stadfæstes ved, måske lidt dristigt, at blive sammenføjet med de rent lingvistiske oppositioner mellem paradigme og syntagme og mellem ækvivalens og succession (oppositioner som jo angår udtrykselementer).

Denne episode ligger for nær i tid og er for velkendt til at vi skal opholde os ved den her. Derimod kan det måske være på sin plads at overveje nogle af grundene til at der har kunnet foregå en så drastisk reduktion på selve det figurative område. Vi har allerede omtalt hvordan retorikkens objekt gradvist forskydes fra veltalenhed til poesi,¹³ en forskydning der allerede er tydelig hos klassicisterne hvis meta-retoriske opmærksomhed retter sig mod de figurer der har det stærkest mulige semantiske indhold (betydningsfigurer baseret på ét ord), og som blandt disse figurer ydermere foretrækker dem der har et 'sanseligt' indhold¹⁴ (spatio-temporale relationer, analogi-relationer) på bekostning af de troper der anses for at have et mere intellektuelt indhold som for eksempel antifraser, litoten eller hyperbolen, troper der i stadigt stigende grad udelukkes fra det poetiske område og, mere generelt, fra sprogets æstetiske funktion. Denne tydeligvis historisk bestemte forskydning af retorikkens objekt bevirker altså at nærhed (og/eller inkludering) og lighed tildeles forrang blandt relationerne. Men man ville let kunne påvise andre, konvergerende bevægel-

13 Eller til skriftlig prosa som behandles med fokus på dens æstetiske funktion, således som den moderne stilistik gør det.

14 Vi minder om P. Lamys ord: "Metaforene gør alle ting forståelige, sanselige [: sensibles]".

ser som for eksempel Freuds behandling af 'associationsprincipperne' i *Totem und Tabu* (1912). I *Esquisse d'une théorie de la magie* (1902) havde Mauss, i overensstemmelse med en tradition der går tilbage til Tylor, bemærket at magiens associationslove er baseret på de tre associationsprincipper nærhed, lighed og kontrast eller kontraritet. I *Totem und Tabu* gentager Freud, på et andet område, Fontaniers gestus og udelukker ironien fra listen over troperne: han bevarer kun de to første af de tre associationsprincipper og subsumerer dem så i øvrigt under "det mere omfattende" begreb *kontakt* således at lighed, ganske morsomt, defineres som "kontakt i metaforisk forstand".¹⁵

Som vi har set det, antydede allerede Dumasais at synekdoxen og metonymien kunne slås sammen, men hos ham var begrebet 'forbindelse' tilstrækkeligt omfattende (eller tilstrækkeligt løst) til at det kunne rumme både de inkluderingsforbindelser som definerer synekdoxen, og de forbindelser uden 'afhængighed' (det vil sige uden inkludering) som styrer metonymien. Begrebet *nærhed* [: *contiguïté*], derimod, er baseret på, eller resulterer i, et valg til fordel for 'forbindelse uden afhængighed' og fører dermed til at synekdoxen ensidigt reduceres til metonymi, et forhold som træder klart frem hos Jakobson når han for eksempel skriver: "Uspenskij havde en særlig hang til metonymi, navnlig til synekdoke".¹⁶

Begrundelsen for dette valg har blandt andet Mauss givet i den allerede omtalte tekst: "Den enkleste form [for association via nærhed]", siger han, "er identifikation af delen med helheden".¹⁷

15 "De to associationsprincipper – lighed og nærhed – er begge inkluderet i det mere omfattende begreb 'kontakt'. Association via nærhed er kontakt i bogstavelig forstand; association via lighed er kontakt i metaforisk forstand. At man kan bruge samme ord for disse to slags relationer skyldes uden tvivl at der er en eller anden identitet mellem de pågældende psykiske processer som vi endnu ikke har forstået" (Freud (1912)). Denne dikotomi er tydeligvis en genoptagelse af Fraziers modstilling af *imitation* og *contagion*. Det er dog velkendt at Freud tildelte "repræsentation via modsætning" en vigtig rolle både i drømmearbejdet (se *Die Traumdeutung*, 1900) og i vitsearbejdet (se *Der Witz*, 1905), og at antifraserne senere dukker op i benægtelsens retorik (se *Die Verneinung*, 1925).

16 Jakobson (1956), side 80.

17 Mauss (1950), side 57.

Det er imidlertid slet ikke sikkert at det er korrekt at betragte inkludering, ja, selv ikke de mest enkle, rumlige former for inkludering, som et særtilfælde af nærhed. Baggrunden for denne reduktion er sandsynligvis at man næsten uundgåeligt kommer til at blande forbindelsen mellem del og helhed sammen med forbindelsen mellem selvsamme del og de *andre dele* der udgør helheden, forbindelsen mellem, om man vil, del og *rest*. Sejlet er ikke nær ved skibet, men nær ved mast og rå og, i udvidet betydning, nær ved hele resten af skibet, ved alt det på skibet som det ikke selv er. De allerfleste 'tvivlstilfælde' udspringer af dette altid åbne spørgsmål om man skal forestille sig forbindelsen fra del til helhed eller fra del til rest: dette er for eksempel tilfældet med den symbolske relation i dens antikke etymon hvor man på én gang kan læse en metonymisk forbindelse mellem de to komplementære dele af *symbolon* og en synekdochisk relation mellem delene og den helhed de konstituerer og rekonstituerer. Hvert halv-symbol fremkalder det andet og fremkalder samtidig, i én og samme bevægelse, deres fælles helhed. På samme måde ville man *ad libitum* kunne læse attribut-figuren som enten en metonymi eller en synekdoke, alt efter om man for eksempel betragter kronen som simpelthen knyttet til monarken, eller som en del af ham, ud fra det underforståede axiom: ingen monark uden krone. Som det ses, kan man til syvende og sidst omdanne enhver metonymi til synekdoke under henvisning til den overordnede helhed, og enhver synekdoke til metonymi under henvisning til relationerne mellem de indgående dele. Det forhold at enhver figurmanifestation kan analyseres på to forskellige måder, indebærer bestemt ikke at disse to måder i virkeligheden er én og samme sag, ligesom Arkimedes der jo både var fyrste og geometriker heller ikke var det *på samme måde*, men det er på den anden side let at se at denne form for dobbelt tilhørsforhold faktisk kan føre til en del forvirring.

Det genstår naturligvis at forklare hvorfor denne forvirring slog mere ud til fordel for den ene side end for den anden, hvorfor det var metonymien og ikke synekdoken der blev

begunstiget. Måske forholder det sig her således at den pseudo-spatiale forestilling om nærhed spillede en rolle som katalysator fordi den kunne tilbyde en relationsmodel som på én gang var mere enkel og mere materiel end nogen anden. Men man må dog tilføje at selv om nærhedsforestillingen begunstiger metonymien, så er omkostningen at der samtidig foretages en ny reduktion internt i denne figurs eget felt; for mange af de relationer der omfattes af den klassiske metonymi (virkning for årsag og *vice versa*, tegn for ting, instrument for handling, det fysiske for det moralske) lader sig ikke så let, eller i det mindste kun metaforisk, føre tilbage til kontakt eller rumlig nærhed: hvilken slags 'nærhed' skulle man forbinde hjerte og mod, hjerne og intelligens, indvolde og medlidenhed? At føre enhver metonymi (og *a fortiori* enhver synekdoke) tilbage til en ren rumlig relation, det er, klart nok, at begrænse disse figurers spil alene til deres fysiske eller 'sanselige' aspekt, hvilket dels endnu en gang understreger det privilegium den poetiske diskurs efterhånden har opnået på de retoriske objekters område, dels demonstrerer den forskydning mod mere materielle figurationsformer som selvsamme diskurs har været ophav til i moderne tid.

Denne proces hvorigennem 'forbindelses'-figurene efterhånden reduceres til én eneste model, den rumlige metonymi, modsvares på den anden side – på 'ligheds'-figurernes side – af en, så at sige, symmetrisk reduktion som her udelukkende slår ud til metaforens fordel. Som bekendt tenderer termen metafor mere og mere mod at dække hele det analogiske område: mens den klassicistiske etos betragtede metaforen som en implicit sammenligning,¹⁸ behandler man i moderne tid sædvanligvis sammenligningen som en ekspliciteret eller motiveret metafor. Det mest karakteristiske eksempel på dette er naturligvis Proust der i sine værker ustandseligt anvendte betegnelsen metafor om noget der, som oftest, var ren og skær sammenligning. Også denne reduktion er tydeligvis resultatet af en figuratik som er centreret om den poetiske diskurs

¹⁸ "i kraft af en sammenligning som foretages i bevidstheden" (Dumarsais (1730), side 155).

eller i det mindste (som hos Proust) om en diskursens poetik: vi befinder os ikke længere i de homeriske sammenligningers verden, og tropens semantiske koncentration giver den en næsten indlysende æstetisk forrang i forhold til figurens mere udfoldede form. Mallarmé roste sig af at have bandlyst ordet 'ligesom' fra sit vokabular. Men lad os dog bemærke, *en passant*, at selvom den eksplicite sammenligning tenderer mod at forsvinde ud af poetisk sprogbrug, så gælder dette ikke for litteraturen som helhed, og slet ikke for taleproget, specielt eftersom sammenligningen kan opveje sin karakteristiske mangel på intensitet med en semantisk anomali-effekt som metaforen, på grund af det fraværende sammenligningsgrundlag, dårligt kan tillade sig hvis den ikke skal blive fuldstændigt uforståelig. Det er specielt denne effekt som Jean Cohen kalder for impertinens.¹⁹ Alle husker Eluards vers "Jorden er blå som en appelsin", eller Ducasses serie af "smuk som ..., smuk som ..."; man kan ligeledes tænke på det folkelige sprogs smag for sammenligninger – de arbitrære ("... som månen"), de antifrastiske ("elskværdig som en fængselsport", "solbrændt som en aspirin", "krøllet som et hårdkogt æg") eller de morsomme spidsfindigheder der opfrisker sproget hos en Peter Cheyney, en San Antonio eller en Pierre Perret: "lår så åbne som en gudfrygtig kvindes bønnebog". En teori om de analogiske figurer der fokuserer for meget på de metaforiske former, er dømt til at overse både den slags og andre effekter.

Lad os afslutningsvis tilføje at når alle de analogiske figurer reduceres til den 'metaforiske pol', så overser man ikke alene sammenligningen, men også adskillige andre former for figurer hvis indbyrdes forskelligartethed man indtil nu tilsyneladende ikke helt har taget i betragtning. Sædvanligvis kontrasterer man metafor og sammenligning under henvisning til at den sammenlignede term i det ene tilfælde er fraværende, i det andet nærværende. Men denne formulering af modstillingen forekommer mig ikke at være specielt god, for et syntagma af typen *pâtre promontoire* eller *soleil cou coupé* der både indeholder sam-

menligningen og det der sammenlignes, betragtes ikke som en sammenligning og heller ikke, for den sags skyld, som en metafor, og må derfor til syvende og sidst lades ude af betragtning fordi der mangler en mere omfattende analyse af den analogiske figurs konstituerende elementer. Hvis det skulle gå rigtig til, måtte man ikke blot undersøge om udgangspunktet og det der sammenlignes med (*vehikel* og *tenor* i Richards vokabular) er nærværende eller fraværende, men også hvordan det forholder sig med den komparative modalisator (*som*, *ligesom*, *ligner*, etc.) og med sammenligningens *motiv* (*grund* hos Richards). Det ville da fremgå at det vi almindeligvis kalder 'sammenligning', kan antage to helt forskellige former: ikke-motiveret sammenligning (*min kærlighed er som en flamme*) og motiveret sammenligning (*min kærlighed brænder som en flamme*) hvoraf den sidstnævnte nødvendigvis er mere begrænset i sin analogiske rækkevidde eftersom et enkelt fælleslem (varme) her fastholdes som motiv blandt flere forskellige muligheder (*lys*, *lethed*, *bevægelighed*) som den ikke-motiverede sammenligning i det mindste ikke ville have kunnet udelukke; som det fremgår, kan det være nyttigt at sondre mellem disse to former. Det fremgår ligeledes at den kanoniske sammenlignings to former ikke alene bør omfatte vehikel og tenor, men også modalisatoren, for hvis denne mangler har man snarere at gøre med en *assimilation* som kan være motiveret eller ej: på den ene side typen *min kærlighed (er) en brændende flamme* eller *min brændende kærlighed (er) en flamme* ("Du er min stolte og ædle løve"), på den anden side typen *min kærlighed (er) en flamme* ("Akhilleus er en løve", eller den allerede citerede "pâtre promontoire"). Hvis vehiklen udelades, får man yderligere to assimilationsformer hvoraf den ene er motiveret, typen *min glødende flamme*, mens den anden, den umotiverede, er en metafor i egentlig forstand: *min flamme*. I den følgende model opstilles disse forskellige former plus fire elliptiske former som er mindre kanoniske, men som man sagtens kan forestille sig, nemlig motiverede og ikke-motiverede sammenligninger med fravær af tenor (*min*

¹⁹ Cohen (1968).

Analogifigur	Tenor	Motiv	Modalisator	Vehikel	Eksempel
Motiveret sammenligning	+	+	+	+	Min kærlighed brænder som en flamme
Ikke-motiveret sammenligning	+		+	+	Min kærlighed ligner en flamme
Motiveret sammenligning uden vehikel *	+	+	+		Min kærlighed brænder som ...
Motiveret sammenligning uden tenor *		+	+	+	... brændende som en flamme
Ikke-motiveret sammenligning uden vehikel *	+		+		Min kærlighed er som ...
Ikke-motiveret sammenligning uden tenor *			+	+	... som en flamme
Motiveret assimilation	+	+		+	Min kærlighed (er) en brændende flamme
Ikke-motiveret assimilation	+			+	Min kærlighed (er) en flamme
Motiveret assimilation uden tenor		+		+	Min brændende flamme
Ikke-motiveret assimilation uden tenor (metafor)				+	Min flamme

Fig 1: Asteriskerne markerer de fire ikke-kanoniske former.

kærlighed er brændende som ... eller *min kærlighed er som ...*) eller med fravær af vehikel (... *som en brændende flamme* eller ... *som en flamme*): som Jean Cohen har påpeget, bør man faktisk ikke overse disse tilsyneladende helt hypotetiske former: hvem husker for eksempel vehiklen i Lautréamonts række af "smuk som ..."? – her er disharmonien mellem motiv og tenor tydeligvis langt vigtigere end de prædikater der undervejs tillægges storhertugen af Virgina, gribben, skarabæen, Mervyn eller Maldoror selv.

Vi ser altså at metaforen blot er én form blandt mange andre, og at dens ophøjelse til at være den analogiske figur par excellence er resultatet af en slags kupagtig magtovertagelse. Men vi mangler endnu at undersøge en sidste²⁰ reduktiv bevægelse, nemlig den hvorigennem selvsamme metafor opsuger sin stærkeste modstander og opkaster sig til 'tropernes

20 Dette adjektiv skal naturligvis ikke forstås rent kronologisk. I den bevægelse vi her beskriver, er der visse stadier der lapper ind over hinanden; Proust repræsenterer for eksempel en mere 'fremskreden' etape af indskrænkningen end Jakobson.

trope' (Sojcher), 'figurerne figur' (Deguy), til retorikkens kerne og hjerte, og ender med at blive retorikkens essens, ja nærmest bliver identisk med retorikken selv.

Vi nævnte ovenfor at Proust kaldte enhver analogisk figur for metafor: nu kan vi tilføje at det også hænder at han, med en meget sigende lapsus, udvider denne benævnelse til at omfatte alle slags figurer, selv de mest typisk metonymiske som for eksempel udtrykket 'faire cattleya' (i stedet for *faire l'amour*) hvor en buket cattleyas bruges som rekvisit – eller i det mindste som påskud.²¹ Jeg har i anden sammenhæng forsøgt at vise at mange af de proust'ske 'metaforer' i virkeligheden er metonymier, eller i det mindste metaforer baseret på metonymier.²² At hverken Proust selv eller de fleste kritikere har bemærket dette, er naturligvis karakteristisk, selvom forvekslingen eller den fejltagtige sprogbrug trods alt kun skyldes en simpel terminologisk

21 Pléiade-udgaven af Proust: *À la recherche du temps perdu*, side 234.

22 Genette (1972).

mangel: ved indgangen til det 20. århundrede er *metafor* en af de få termer der har overlevet retorikkens store skibbrud, og denne mirakuløse redning er klart nok hverken tilfældig eller betydningsløs. Der er dog andre tilfælde hvor dette terminologiske alibi er vanskeligere at anvende, som for eksempel når Gérard Antoine kalder et reklameslogan som *Du vejer ti år for meget* for en metafor, til trods for at der her klart er tale om ombytning af årsag med virkning,²³ eller når Jean Cohen ikke vil se andet end en synæstetisk analogi i Mallarmés *bleus angeles*;²⁴ og i øvrigt er der jo også Lacan som, for ikke at blive anklaget for at have valgt sine eksempler af hensyn til egne formål, en dag slog op i Quilletts leksikon og fandt dette eksempel på en 'metafor': *Hans knippe var hverken gerrigt eller hade-fuldt*.²⁵

Hos Liège-gruppens medlemmer finder man endnu en opskrivning af metaforen der tydeligvis, eftersom det drejer sig om belæste retorerikere, hverken kan skyldes uvidenhed eller glemsomhed: gruppen har valgt bogstavet μ som sit mærke, "forbogstavet i det ord der på græsk betegner den metabol som havde den højeste anseelse". Nu forholder det sig faktisk sådan at samme forbogstav, af gode grunde, også optræder i *metonumia*, men der kan ikke være nogen som helst tvivl om hvilken anset metabol der hentydes til, specielt hvis man blader om til et andet sted i *Rhetorique générale* hvor man kan læse at metaforen er "den centrale figur i al retorik".²⁶ Den *højeste anseelse* virker måske som en lidt barnlig karakteristik, men den svarer dog til en udbredt opfattelse.²⁷ Derimod er betegnelsen *central* et resultat af en bevidst valoriserende bevægelse som uundgåeligt får én til at tænke på Bachelards bemærkning om Buffons dyrehierarkier: "Løven er dyrenes konge for hvis man er tilhænger af lov og orden, så mener man at alle væsener, selv dyrene, bør have en

23 Antoine (1961), side 154.

24 Cohen (1966), side 128-29.

25 Lacan (1966), side 506.

26 Groupe μ (1970), side 7 og 91; mine kursiveringer.

27 Husk at Vico anså metaforen for at være "den mest strålende af alle figurer", og at Aristoteles selv betragtede den som et tegn på en slags genialitet (*euphuia*), gaven at have "øje for ligheder" (*Poetikken*, 1459a).

konge".²⁸ På formentlig tilsvarende måde bliver metaforen til "den centrale figur i al retorik", fordi tanken, i al sin svaghed, mener at alting, selv figurerne, bør have et centrum.

I kraft af en tilsyneladende universel og uundgåelig *centrocentrisme* er der således en tendens til at man midt i retorikkens midte, eller i det der er tilbage af den, placerer, ikke den polære opposition metafor/metonymi – i hvis mellemrum der dog stadig var lidt luft således at nogle *debris d'un grand jeu* kunne cirkulere – men metaforen selv, alene, stivnet i sin kongelige forfængelighed. "Hvis poesien er et rum der åbnes i sproget", skriver Jacques Sojcher, "hvis den får ordene til at tale igen og giver betydningerne ny betydning, så er det fordi der mellem hverdags sproget og den genfundne tale er betydningsforskydning, metafor. Metaforen er i dette perspektiv ikke længere en figur blandt andre, men selve figuren, tropernes trope."²⁹ Man bemærker her den implicite tilflugt til etymologisk bevisførelse ifølge hvilken al 'betydningsforskydning' er metafor. Er det nødvendigt at minde om at dette argument, i det omfang det overhovedet var noget værd, kunne bruges med lige så god ret om *metonymi*, *metalepse*, *hypallage*, *autonomase* og adskillige andre?

Mere respektindgydende (også selvom man ser bort fra forfatterens poetiske begavelse) er Michel Deguys argumentation i den allerede anførte artikel, "Pour une théorie de la figure généralisée", som også, og med større ret, kunne have heddet "Métaphore généralisée": "Hvis det drejer sig om at underordne en af arterne under én genus, så er det metaforen, eller figurenes figur, som kan spille rollen som genus [...] Der er kun én overordnet genus, nemlig *figuren* eller metaforen [...] Hinsides deres underordnede forskel tilhører metafor og metonymi én og samme dimension – for hvilken termen metaforicitet kan tjene som overbegreb".³⁰ Metaforens hierarkiske overhøjhed som Deguy så eftertrykkeligt understreger, begrundes med en forestilling om at det klassicistisk-moderne tropologiske

28 Bachelard (1947), side 45.

29 Sojcher (1969), side 58.

30 Deguy (1969), side 841, 852, 861.

system (Fontanier-Jakobson) og dets særlige opdeling af figurerne er afledt af en spatialiseret perceptiv model – berøring eller nærhed eller sammenføjning for metonymiens vedkommende, intersektion for synekdokens vedkommende, og lighed “som henviser til en mulig overlejring” for metaforens vedkommende – en model som følgelig allerede i sig selv er metaforisk.

Denne beskrivelse af den tropologiske opdeling er nu ikke helt præcis, i det mindste ikke for den klassicistiske periodes vedkommende. Vi har allerede konstateret at de moderne forfatters nærhedsbegreb reducerede den metonymiske forbindelses mange forskellige modaliteter til én enkelt, mens Fontanier selv brugte den forsigtige betegnelse ‘korrespondence-troper’ og dermed gav denne forbindelse et langt bredere anvendelsesområde. Intersektionsskemaet har, sandt at sige, aldrig, hverken i den klassicistiske eller den moderne topologi, defineret synekdokken: det drejer sig i virkeligheden om en slags inkludering eller tilhørighed (Fontanier siger ‘connexion’) som er mere logisk end spatial: *sejlets* inkludering i *skibet* er, om man vil, spatial, men det samme kan ikke siges om forholdet mellem *jern* og *sværd* eller mellem *menneske* og *dødelig*. Hvis dette var tilfældet, ville retorikerne ikke definere figuren “at drikke et glas” sådan som de hele tiden gjorde det, nemlig som en *indholdets metonymi*, men derimod som en synekdoke eftersom vinen jo er ‘inkluderet’ i glasset: det var en bommert de aldrig begik. Tilsvarende presser Deguy, i retorikkens navn, lighedsforbindelsen i retning af overlejring, men sådan er metaforen aldrig blevet defineret; Liège-gruppen analyserer den snarere, og med rette, som besiddelse af fælles semer, og dermed som en logisk intersektion: *guld* og *korn* har et sem til fælles, nemlig farven, og når man *substituerer* et udtrykselement med et andet i teksten, betyder dette naturligvis ikke at de to tilsvarende indholdselementer *overlejres*; hvis dette var tilfældet, ville enhver slags trope svare til dette skema.

Denne forvriddning af tropologiens begreber som Deguy foretager for bedre at kunne udvinde deres metaforiske essens, træder

frem igen i hans analyse af syllepsen hos Fontanier. Han genoptager eksemplet fra Racine: “En straffende fader, Madame, er fortsat en fader”, og anklager Fontanier for først at betragte “egenskaben kopulator-fader” som den egentlige mening, derefter at betragte “hele resten af faderskabet, heri *indbefattet* en så *naturlig* ting som ‘en faders følelser, hjerte’”³¹ som den figurerede mening, og længere fremme udpeger han faderfølelsen til at være en ‘*metaforisk tilføjelse* ifølge Fontanier, hvorefter han, med rette, afviser denne kluntede semantik. Problemet er imidlertid at dette overhovedet ikke er Fontaniers semantik; for ham er nemlig det andet fader i “en fader er altid en fader” ikke en metaforisk tilføjelse, men, tværtimod, en synekdokisk reduktion af en ‘første’ mening (nemlig netop den som bæres af det første *fader* i sætningen) som først og fremmest er *total*. Lad os genlæse stedet i *Figures du Discours*:³² “En *fader*, det vil sige en som har en faders egenskaber, titel af fader: *egenlig betydning*. Er *altid fader*, det vil sige har altid, selv når han er mest streng, en faders følelser, en faders hjerte, er altid god og øm som en fader: *figureret betydning*, og næsten samme slags *synekdoke* som overfor” – og lad os så faktisk gå tilbage til begyndelsen af denne artikel om ‘synekdokens syllepsis’. Her finder vi dette dobbelte eksempel: “Aben er altid abe, og ulven altid ulv”, kommenteret på denne måde: “Det vil sige at intet kan ændre abens og ulvens natur, deres vaner, og at disse dyr altid vil være de samme i denne henseende. Aben og ulven står her først for dyrene selv, for hele det ideindhold som disse ord udtrykker: *egenlig betydning*; og derefter står de kun for en enkelt ting ved disse dyr, for deres vaner, deres natur: *figureret betydning*, en *synekdoke* hvor helheden står for delen”. Hverken når det gælder *aben*, *ulven* eller *faderen*, er den første betydning altså, ifølge Fontanier, reduceret til nogle biologiske egenskaber således som Deguy opfatter det, men er tværtimod ordenes betydning forstået som *bele det omfattende ideindhold de udtrykker*, og det er i dette tilfælde ‘figurerin-

31 Deguy's kursivering (side 848).

32 Fontanier (1966), side 107.

gen' som indskrænker betydningsfeltet. Den 'metaforiske' udvidelse som man anklager Fontanier for at have foretaget, findes altså ikke, og når Deguy konkluderer: "polysemi er det primære", gendriver han ikke retorikken, han *gentager* den.³³

Vi ser altså at den metaforiske karakter som Deguy tillægger den klassiske retoriks definitioner og deres efterliv i lingvistikken, nærmest tvinges frem af hans egen læsning. Desuden, og måske især, er det vanskeligt at forstå hvordan det er muligt at annullere de tropologiske 'inddelinger', og specielt oppositionen metafor/metonymi, under henvisning til at de hviler ... på en metafor. Hvorfor metafor? Selve anklagen forudsætter at man accepterer hvad den har til hensigt at forkaste. Man kan ikke på én og samme gang dekonstruere oppositionen og så føre den tilbage til den ene af dens termer: det er i orden at man siger at retorikkens opdelinger er unyttige, og at alle figurer i virkeligheden er én og samme ting, men kun på den betingelse at man så ikke kalder den for 'metafor' fremfor antaklase eller polyptot, for gør man det, kommer man uundgåeligt til at røbe hvad jeg simpelthen, uden polemiske hensigter (enhver har sine egne), vil kalde en *forudfattet mening*. Det virker faktisk som om en bestemt moderne poetik dybest set ønsker på én gang at undertrykke opdelingerne og etablere metaforens absolutte herredømme – uden opdeling. Alt andet er måske bare *motivering*.

Retorikkens århundreder lange reduktionsproces munder altså tilsyneladende ud i en absolutering af metaforen, en absolutering som er forbundet med forestillingen om at det poetiske sprog er grundlæggende metaforisk – ligesom sproget i al almindelighed.³⁴

33 Deguy foretager en tilsvarende afbøjning når han afviser at opdele metaforene i levende/ikke-levende fordi denne opdeling i sig selv er metaforisk, "når alt værende omtales 'som' levende ånd (*spiritus, anima*) for at man selv dér skal kunne have en forskel som den mellem *levende* og *ikke-levende!*" (side 847). Men også substitutionen af *åndedrag* for *liv* hviler på en synekdoke (som attribut) eller på en metonymi (som effekt og tegn), ikke på en metafor.

34 Der er her naturligvis ikke tale om at benægte denne metaforicitet – som i øvrigt er evident. Hensigten er simpelthen at minde om at den figurativitet som er grundlaget for ethvert sprog, ikke kan reduceres til metafor.

Før vi reflekterer nærmere over denne sidste forvandling og dens betydning, kan det måske være nyttigt at gøre opmærksom på to leksikalske forhold som utvivlsomt udspringer af samme tendens, og som i hvert fald ikke kan undgå at styrke den. Det første er termen *billede* [: image] som i tidens kritiske vokabular ofte anvendes fejlagtigt således at det ikke blot betegner lighedsfigurer, men enhver slags figur eller semantisk anomali, samtidig med at ordet i sig selv, næsten uundgåeligt i betragtning af dets oprindelse, konnoterer analogi, for ikke at sige mimesis. Som bekendt har termen haft specielt stor succes i surrealisternes vokabular, i en sådan grad at den stort set har udryddet alle andre betegnelser for de processer der karakteriserer den surrealistiske skrift og, mere generelt, den moderne poesi. "Jeg hører din latters græs" eller "dine øjnes både" (Eluard) eller den ufordampelige "kattehovedernes dug" (Breton) – den slags syntagmer lader sig næppe uproblematisk reducere til en rent metaforisk proces; dette er ikke stedet at give sig i kast med at analysere dem semantisk, noget som i øvrigt måske slet ikke er muligt med de instrumenter vi har arvet fra den klassiske tradition: vi bemærker blot at brugen af ordet 'billede' i den slags tilfælde besværliggør, ja måske endda forhindrer, en analyse og på ukontrollerbar måde fører til en måske forkert, og i det mindste reductiv, metaforisk fortolkning.

Det andet tilsvarende indicium er, i det mindste på fransk, betydningsforskydningen af ordet *symbol* (endnu en reducerende forskydning). Ovenfor refererede jeg til det velkendte forhold at det græske *symbolon* oprindeligt henviste til et objekt som var skåret i stykker for senere at kunne bruges som genkendelsestegn, og at ordet nærmere bestemt betegnede en metonymisk-synekdo-kisk forbindelse mellem objektets to dele eller mellem hver del og helheden. Men lad os forlade etymologien (som man altid har tendens til at påkalde når den understøtter ens egne hypoteser): sagen er at termen på fransk bruges om en hvilken som helst motiveret (og endog, inden for matematikken, umotiveret) semiotisk forbindelse – hvad enten denne motivering er af analogisk art eller ej, hvilket

følgende sætning fra Marmontel, citeret i *Lit-tré*, demonstrerer på udmærket måde: "Seglet er symbol på høst, vægten på retfærdighed" – hvor det andet eksempel tydeligvis er metaforisk, mens det første er typisk metonymisk. Men denne mangfoldighed når det gælder faktisk brug, forhindrer dog ikke at den fælles 'lingvistiske bevidsthed' definerer symbolet som et analogisk tegn – at termen blev annekteret af den symbolistiske bevægelse, en bevægelse hvis æstetik som bekendt var baseret på 'universel analogi', det er et sigende udtryk for denne forståelse af symbolet; et andet eksempel er Lalandes *Dictionnaire philosophique* (citeret i *Petit Robert*) hvor symbolet, helt fredeligt, defineres således: "det som repræsenterer noget andet i kraft af en analogisk korrespondens". Også her tenderer analogien altså mod at maskere – eller at undertrykke – enhver anden form for semantisk relation.

Det ville være let (i alle ordets betydninger) at fortolke den slags annekteringer ideologisk, ja endog teologisk: for eksempel er det velkendt at Baudelaires tema om korrespondancen mellem Jord og Himmel står i gæld til en tradition som på én gang er platonisk og kristen. Det er fristende at se metafor/metonymi som endnu en udgave af denne opposition mellem religiøs transcendent og jordbunden, dennesidig immanens. Metonymi og Metafor, det er de to søstre fra Evangeliet: Martha, den aktive, den travle husmoder som går frem og tilbage, fra den ene ting til den anden, med en klud i hånden etc., og Maria, den kontemplative, den der har foretaget 'det rette valg' og som vil gå direkte til Himmels. Horisontalt *versus* vertikalt. På samme måde kunne man klassificere folk som henholdsvis (prosaiske) 'materialister' og (poetiske) 'spiritualister' – på den ene side er der dem der, som Freud, foretrækker 'kontakt' og ikke opfatter lighed som andet end dennes blege aflans; på den anden side dem der, omvendt, er tvunget til at undgå kontakt eller til i det mindste at sublimerer den i analogiske termer. Der er ingen grund til at fortsætte denne leg med manikæiske ekstrapoleringer, det er ikke vanskeligt at se hvor de fører hen. Utvivlsomt vil det være bedre om vi, før vi slutter af, overvejer et

af de psykologiske motiver – måske det mest afgørende – til denne opskrivning af det analogiske.

Enhver trope er, pr. definition, en substitution af termer og antyder følgelig at der er *ækvivalens* mellem disse to termer, også selvom forbindelsen mellem dem overhovedet ikke er analogisk: at sige *sejl* i stedet for *skib*, det er at gøre sejlet til substitut for, og dermed ækvivalent med, skibet. Men den semantiske forbindelse som kommer tættest på ækvivalens, er tydeligvis lighed der spontant opleves som quasi-identitet, også selvom det kun drejer sig om partiel lighed. Der foregår altså en tilsyneladende næsten uundgåelig og, kunne man være fristet til at mene, 'naturlig' sammenblanding af *at stå for* og *at være som*, en sammenblanding i hvis navn den hvilken som helst trope kan *gå for at være* metafor.³⁵ Enhver rationel semiotik må konstitueres som en reaktion mod denne, tilsyneladende primære, illusion, denne *symbolistiske illusion* som en Bachelard kunne have placeret blandt de epistemologiske forhindringer som må 'psykoanalyseres' hvis den objektive erkendelse skal kunne overvinde dem. Tegnets illusoriske motivation *par excellence*, det er den analogiske motivation, og det er ikke til at komme

35 Dette er stort set hvad Fontanier lader forstå når han kritiserer Dumarsais' definition af metaforen (som transport af betydning "i kraft af en sammenligning som foretages i bevidstheden") og skriver: "Hvis metaforen opstår gennem sammenligning, og gennem mental sammenligning, har den så ikke dette til fælles med de andre troper? Er det ikke i kraft af en mental sammenligning at man flytter virkningens navn til årsagen eller årsagens navn til virkningen? delens navn til helheden, eller helhedens til delen? Ja, er det ikke en sådan sammenligning som gælder for en hvilken som helst slags forbindelse mellem ting og mellem ideer?" (*Commentaire*, side 161-62). Ordet sammenligning bruges her tydeligvis i bredeste forstand (perception af "en hvilken som helst" forbindelse mellem to ting eller ideer), men også denne udvidelse er karakteristisk: at sammenligne, det er at percipere (eller etablere) en eller anden forbindelse, og *nærmere bestemt* en lighedsforbindelse. Det er 'som om' analogien var Forbindelsen *par excellence*. Lad os også minde om at Jakobson (op.cit., side 81-82, samt (1968)) skriver at litteraturstudierne reduktion af den "ret beset bipolarære struktur" metafor/metonymi til et "amputeret unipolært skema" skyldes at forbindelsen mellem ethvert teoretisk metasprog og dets objektsprog har metaforisk karakter: en metaforteor, det vil sige en diskurs om metafor, er således mere homogen med sit objekt – mere 'naturlig' – end en diskurs om metonymi eller om alle de andre troper. Eller om ethvert andet objekt. Når 'ækvivalensprincippet' anvendes på ækvivalensen selv, *similitudo similitudinem fricat*. Hvad kunne vel være mere velbehageligt for en (hypotetisk) sprogets narcissis-

uden om at når bevidstheden præsenteres for en eller anden semantisk forbindelse, så er den første reaktion altid at opfatte den som analogisk, også selvom den er af en helt anden type, også selvom den for eksempel er fuldstændig 'arbitrær' således som det ofte er tilfældet i den lingvistiske semiosis: heraf den spontane tro på at ordene ligner tingene, en tro der kommer til udtryk i den evindelige krazyisme – der altid har fungeret som det poetiske sprogs ideologi eller dets 'medfødte teori'.

Fortrængning er formentlig ikke den bedste form for 'psykoanalyse', men i to århundreder (det 17. og det 18.), og specielt i Frankrig, blev denne 'naturlige' tendens til at opvurdere, og af og til overvurdere, den analogiske forbindelse faktisk fortrængt af den klassicistiske etos der med sin karakteristiske repressive objektivisme, *a priori* betragtede enhver metafor som en mistænkelig fantasmatisk overdrivelse, og som omhyggeligt holdt den 'symbolske' imagination i tømme. Som bekendt gav romantikken og symbolismen den analogiske forbindelse friheden tilbage; og surrealismen, i det mindste selve den surrealistiske doktrin, er i denne henseende forblevet mere trofast mod det 19. århundredes ånd end man umiddelbart skulle tro, hvilket denne erklæring af André Breton demonstrerer på ganske udmærket måde: "[udover metafor og sammenligning] er alle de andre figurer som retorikken insisterer på at opregne, fuldstændigt uinteressante. Kun den ana-

logiske speeder begejstrer os: det er kun ved hjælp af den vi kan påvirke verdens motor".³⁶ Han udtrykker sin forkærlighed for analogien meget direkte her, og det er han i sin fulde ret til, men for nærværende er det selve motive-ringen som interesserer mig – og som, indrømmet, generer mig; for denne påvirkning af 'verdens motor' *gennem analogi* kan i virkeligheden kun betyde én ting, nemlig: tilbagevenden til magi.

Det fremgår, håber jeg, at jeg ikke mener at poesien og poetikken skulle give afkald på at bruge eller at teoretisere om metaforen. Hvad jeg derimod hævder, er at en metaforik, en tropologi, en figurteori ikke kan erstatte den generelle retorik, og langt mindre denne (om man vil) 'nye retorik' som vi (blandt andet) har brug for hvis vi skal kunne 'påvirke verdens motor', en retorik som måtte være en diskursernes semiotik. En semiotik for *alle* diskurser.³⁷

Lad os derfor lytte til den gamle og unge forfatter der skrev Falstaff og lad os, for en gangs skyld og på en særlig måde, følge hans råd: *Torniamo all'antico, sara un progresso.*

me?

³⁶ Breton (1953), side 114.

³⁷ Der er dog også i den aktuelle situation visse undtagelser fra den generelle indskrænkning af retorikkens begreb som vi har beskrevet i det foregående, undtagelser man bør hilse velkommen – for eksempel, som allerede nævnt, Roland Barthes' seminar og A. Kibédi Vargas bog som behandler retorikken i dens ful-

Referencer

- Antoine, Gérard (1961): "Pour une méthode d'analyse stylistique des images", i: *Langue et Littérature*, Les Belles Lettres, Paris.
- Bachelard, G. (1947): *Formation de l'esprit scientifique*, Vrin, Paris.
- Barthes, Roland (1970): "L'ancienne rhétorique", i: *Communications*, nr. 16, 1970 [dansk oversættelse: "Den gamle retorik", i: Kultur & Klasse, nr. 84, 1997].
- Breton, André (1953): *La clé des champs*, Paris.
- Cohen, Jean (1966): *Structure du langage poétique*, Flammarion, Paris.
- (1968): "La comparaison poétique: essai de systématique", i: *Langages* 12, december 1968
- Curtius, Ernst R. (1956): *La littérature européenne et le moyen âge latin*, P.U.F., Paris.
- Deguy, Michel (1969): "Pour une théorie de la figure généralisée", i: *Critique*, oktober 1969.
- Dumarsais, César-Chesneau (1730): *Des Tropes*, Paris.
- Fontanier, Pierre (1968): *Figures du discours*, Flammarion, Paris.
- Freud, S. (1912): *Totem und Tabu*, [oversat efter Standard Edition, Hogarth Press, London, 1953-56, vol. 13:85]
- Genette, G. (1972): "Méronymie chez Proust", i: *Poétique* 2, april 1970 [optrykt i Gérard Genette: *Figures III*, Seuil, Paris]
- Groupe µ (1970): *Rhétorique générale*, Larousse, Paris.
- Jakobson, Roman (1956): "Two Aspects of Language and Two Types of Aphasic Disturbances", i: Roman Jakobson og Morris Halle: *Fundamentals of Language*, Mouton, Haag.
- (1968): *Child Language, Aphasia and Phonological Universals*, Mouton, Haag.
- Lacan, Jacques (1966): *Écrits*, Seuil, Paris.
- Mauss, Marcel (1950): *Sociologie et Anthropologie*, P.U.F., Paris.
- Proust, Marcel (1955-56): *À la recherche du temps perdu*, (Pléiade-udgaven) Gallimard, Paris.
- Sojcher, Jacques (1969): "La métaphore généralisée", i: *Revue internationale de philosophie*, 23. årgang, nr. 87
- Tacitus: *Dialogus de oratoribus* [Norsk oversættelse i *Rhetorica Scandinavica* nr. 6/1998]
- Varga, A. Kibédi (1970): *Rhétorique et littérature*, Didier, Paris.